

עלון דו שבועי מס' 31 • ערב ראש השנה • א' תשרי תש"ע

זמני השבת: ירושלים 18:01-19:16 תל אביב: 18:20-19:17 חיפה 18:12-19:17

הרב צבי הבר "מפני מה היו אבותינו עקורים?"

לעילוי נשמת סבי אלתר בן דוד רוזנבוים ע"ה
איש תם וירא ה', נקי כפים ובר לבב.
נלב"ע בשיבה טובה - א' אלול תשס"ט.

בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה (ראש השנה י ע"ב)

אחד מן האירועים שקשרו רבותינו ז"ל לראש השנה הוא פקידת האמהות - "בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה". משום כך תקנו לקרוא בתורה ביום ראשון של ראש השנה את הולדת יצחק, וכהפטרה נקבעה פרשת הולדת שמואל (ראה מגילה לא ע"א). מכך שבחרו רבותינו דווקא בפרשיות אלו ניתן להבין את המשמעות שראו בפקידת האמהות דווקא ביום זה, ובכך שבסיפור פקידתן טמון יסוד משמעותי מעניינו של ראש השנה.

קשה להתעלם ממרכזיותה של העקרות בחייהם של אבות האומה: שרה, רבקה, רחל וחנה. קשה לראות בעקרות עניין מקרי או נקודתי. מהדהדת באוזנינו שאלתו של ר' יצחק ביבמות (סד ע"א) - "מפני מה היו אבותינו עקורים?". מספר תשובות ניתנו בחז"ל ובמפרשים לשאלה זו, כל תשובה וכיוונה הוא, כל תשובה והיסוד אותו היא מגלמת, נסקור מספר כיוונים למענה שאלה זו:

א. חלק מהנהגת ה' את ההיסטוריה - סיבות עצמיות - רבינו בחיי בן אשר בפירושו לתורה (בראשית כה) אומר:

"וע"ד הפשט יש לתת טעם לעקרות האמהות, שרה היתה עקרה לשתי סבות: האחת, כדי שיצא ישמעאל מאברהם... השנית, כדי לשנות שמה... ורבקה ג"כ... זה טעם עקרותה כדי שלא יצא עשו לתרבות רעה בחיי אברהם, שכבר הבטיחו הקב"ה וא"ל: (בראשית טו, טו) "וְאֶתְהָ תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם", ועשה ישמעאל תשובה בימיו, וביום שנפטר אברהם בו ביום יצא עשו לתרבות רעה, וזה הנזיד שעשה יעקב. והטעם ברחל, כדי שתהא סבה לבלהה ולזלפה שיצאו מהן: דן ונפתלי גד ואשר."

רבינו בחיי תולה את עקרות האמהות בצורך מקומי. הוא מתעלם מהעקביות ורואה בכל מקרה כשלעצמו סיבה נקודתית. נמצא שעקרות האמהות הוא מחיר שמשלמות האמהות עקב הנהגת המציאות הרחבה יותר. כיוון זה מצוי כבר במדרש בראשית רבה (לך לך פר' מה, ד). כאחת התשובות לשאלת עקרות האמהות משיב רב הונא בשם רבי חייא בר אבא: "כדי שיצאו רוב השנים בלא שיעבוד". מניין ארבע מאות השנים של גלות מצרים מתחיל מברית בין הבתרים, נמצא שככל שיצחק יולד מאוחר יותר, ככל שיתר האבות יולדו מאוחר יותר, ישועבדו בני ישראל במצרים שנים מועטות יותר. שיטת רב הונא דומה לשיטת רבינו בחיי בן אשר בעיקרון, אם כי יתרונה בעקביות שלה.

קבעו רבותינו זכרונם לברכה לקרוא בהולדת יצחק ושמואל בראש השנה ביום הרת עולם ללמדנו שהקב"ה ברא את עולמו ומנהיגו. גם הדברים הנראים במבט ראשון כקשים וכואבים, מקבלים את הערך האמיתי שלהם ואת מקומם ההיסטורי מנקודת הראות האלהית.

ב. ללמדנו על גדולת האבות - אומר הרד"ק בפירושו לתורה (בראשית כה, ט):

"והיתה סבה מאת האל להיות האמהות עקרות להראות לבני העולם שהאל היה אוהב את אברהם ויצחק ועשה עמהם נס".

קבעו רבותינו זכרונם לברכה לקרוא בהולדת יצחק ושמואל בראש השנה, ביום הזיכרון, כדי ללמדנו את זכותם הגדולה של אבות האומה, ולהזכיר לפני רבוננו של עולם את זכויותיהם ואהבתו הרבה להם.

ג. ללמדנו על כוחה של תפילה - התשובה העיקרית היא תשובתו של ר' יצחק בגמרא שם:

"א"ר יצחק: מפני מה היו אבותינו עקורים? מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים".

ובמדרש (תנחומא פר' תולדות סי' ט):

"ולמה נתעקרו האמהות, א"ר לוי בשם רבי שילא דכפר תמרתא ורבי חלבו בשם ר' יוחנן שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתם, אמר הקב"ה עשירות הן נאות הן אם אני נותן להם בנים אינן מתפללות לפני".

חז"ל תולים את עקרות האמהות בתאוותו של הקב"ה לתפלתם, אך תשובה זו תמוהה מאד - וכי איזה צורך יש לו לקב"ה בתפילתם של הצדיקים? הביטוי "מתאוה" מעצים את הקושי, כי הוא מציין איזו השתוקקות של הקב"ה לתפילת הצדיקים. את עניין התאוה ה' לתפילה ניתן להסביר באופנים שונים. רבינו בחיי בן אשר בספרו 'כד הקמח' מדבר על התפלה ולומד מסיפור העקרות:

"בארו לנו בכאן כי לא בא העקרות לאמהות אלא מפני התפלה וכשהתפללו בזה נשתנה הטבע בהן וילדו".

סיפור העקרות מלמד אותנו עד כמה גדול כוחה של התפילה. התפילה משנה את הטבע, התפילה יכולה לגרום אפילו לעקרה ללדת:

"שרה אמנו אילונית היתה" (יבמות שם).

בכיוון שונה התואם יותר ללשון חז"ל הלך ר"י אבן שועיב בדרשותיו וזה לשונו (פרשת אמור):

"אמנם יש דרך אחרת בזה הענין נכבדת והוא סוד גדול מסור לחכמי האמת, כי הברכות אינן צורך הדיוט לבד שיש בהן צורך גבוה, וכמו שבא בכתוב וברכת את ה' אלקיך... ומזה אמרו רבותינו ז"ל פרק קמא דברכות ישמעאל בני ברכני... והוא ענין הברכות. ואמרו עוד שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. ואלו לא היתה התפלה והברכה כי אם הודאה לבד למה יתאוה לתפלתן של צדיקים המועטין יותר מכל שאר עמים רבים. והלא ברב עם הדרת מלך, אלא ודאי לשון ברכה אינו הודאה לבד, אלא היא תוספת ורבויה והוא מלשון בריכה הנובעת מן המקור, ולכן אנו מזכירין בתפלותינו תתברך ותתרום ובנוסח הקדיש יתברך וישתבח".

האדם מברך את ה'. האדם על ידי תפילתו מרומם את ה'. צורך יש לו לקב"ה בתפילת האדם. ונראה להסביר: הקב"ה ברא את עולמו באופן כזה שהוא תלוי ועומד באדם. האדם על ידי פעולותיו דיבורו ומחשבתו משפיע ומפעיל את העולמות כולם. תפקידו של האדם וכוחו הוא לגלות ולהאדיר את הקב"ה בעולם ובעולמות כולם. וזהו כוחה של התפילה ועניינה. האדם בתפילתו גורם לעילוי ולהוספת הקדושה וכבוד ה' בעולמות כולם. ולכן הקב"ה מתאוה לתפילתם של הצדיקים, כי על ידי תפילתם יש תוספת ועילוי בעולמות הרוחניים ובעולמנו הגשמי.

בכיוון דומה צעד המהרש"א, והוא אף הסביר את דרך ההשפעה של תפילת הצדיקים (חידושי אגדות, חולין ס ע"ב):

"והוא ענין שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים שהם מטילין כח וגבורה בפמליא של מעלה שהוא מדת הרחמים שיגבר על מדת הדין".

קבעו רבותינו זכרונם לברכה לקרוא בהולדת יצחק ושמואל בראש השנה, בזמן של תשובה ותפילה, ללמדנו על כוחה של תפילה. ביום זה בו תופסת התפילה מקום כה מרכזי, חייב האדם להכיר בכוחה העצום של התפילה.

אמנם במדרש בראשית רבה (פרשת לך לך מה, ד) מצאנו התייחסויות נוספות לשאלה זו:

" וַיָּבֵא אֶל הָגֵר וַתְּהַר' (טז, ד), רבי לוי בר חייתא אמר: מביאה ראשונה נתעברה... א"ר חנינא בן פזי: הקוצין הללו אינן לא מתנכשין ולא נזרעים, מאיליהן הן יוצאים ומתמרים ועולים, החטים הללו כמה צער וכמה יגיע עד שלא יעלו, ולמה נתעקרו האמהות? ר' לוי משם רבי שילא דכפר תמרתא ורבי חלבו בשם ר' יוחנן: שהקב"ה מתאוה לתפלתן ומתאוה לשיחתן שנאמר (שיר השירים ב, יד): "וַיִּנְתֵּי בְּחֻגֵי הַסֶּלַע", יונתי בחגוי למה עקרתי אתכם בשביל הראיני את מראיך השמיעיני את קולך, רבי עזריה משום ר' יוחנן בר פפא: כדי שיהיו מתרפקות על בעליהן בנויין, רבי הונא משם רבי חייה בר אבא: כדי שיצאו רוב השנים בלא שיעבוד, רבי הונא ורבי אבון בשם רבי מאיר אמר: כדי שיהנו בעליהן מהן שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתכערת ומתעזבת שכל תשעים שנה שלא ילדה שרה היתה ככלה בתוך חופתה והיו מטרוניות באות לשאול בשלומה של שרה והיתה שרה אומרת להם צאו ושאלו בשלומה של עלובה, והיתה הגר אומרת להם שרי גבירתי אין סיתרה כגלויה נראית צדקת ואינה צדקת אילו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברה ואני בלילה אחד נתעברתי והיתה אומרת עם דא אנא מיסב ומיתן הלואי מיסב ומיתן עם מרה [-עם זו אני נושאת ונותנת? עדיף שאשא ואתן עם אדונה].

כיוון אחד עולה מתוך תחילת המדרש - דבר חשוב אינו בא בקלות. עובדת עקרות האמהות מלמדת אותנו על החשיבות הגדולה של הילד שעתיד להיוולד. לא ניתן להתעלם מן העובדה שיצחק, יעקב, יוסף, שמשון ושמואל הם בני עקרות, ובכולם נראה שעצם העקרות באה ללמד אותנו על גדולתו של הרך העתיד להיוולד. העקרות יוצרת מתח כלשהו וציפייה לדבר העצום שעתיד לצאת הימנה.

הכיוון האחרון במדרש אינו מובן כלל, נראה שיש כאן מאין אידיאליזציה של העקרות: "כדי שיהנו בעליהן מהן שכל זמן שהאשה מקבלת עוברין היא מתכערת ומתעזבת" והדברים מעוררים פליאה - וכי יעלה על הדעת שאבות האומה, תהיה אהבתם לנשותיהם תלויה במראיהן החיצוני? וכי יעלה על הדעת שהקב"ה יאמלל את הצדיקות התמימות כדי שלבעליהן תהיה הנאה נמוכה כזו? אחד ממפרשי המדרש בעל ה"ידי משה" אומר:

"כן מצינו לעיל בראשית רבה פכ"ג מה היו עושין היו לוקחין שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לפריה ורביה זו שהיתה לתשמיש היתה מקושטת וזו של פריה ורביה היתה יושבת גלמודה כאילו אלמנה בחיות"

אלא ששם מסופר על אנשי דור המבול, ומתוארת שם הנהגה זו כביטוי לעליבותם וקטנותם המוסרית, לא ניתן לייחס לישרי עולם הנהגה זו.

ואולי יש לומר שלא אידיאליזציה של העקרות יש כאן אלא הפכם של דברים. יש להביט על המדרש במקומו. מדרש זה בא למעשה להסביר לנו את התנהלותה של שרה אמנו. הוא בא להסביר לנו מהו 'וַתִּקַּל בְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ', ומה הביא את שרה לדרוש את גירושה של הגר.

שרה אמנו עקרה הייתה, אבל הייתה אהובה על בעלה, תשעים שנה היא ככלה בחופתה. למעשה המדרש רומז לנו שפעמים שהאדם מצוי בטובה כה רבה, עד כי טחו עיניו מראות מה חסר לו. דווקא היופי והנאת הבעל שהובילה את שרה להיות תשעים שנה ככלה בחופתה, הובילה את שרה לבעיה קשה של קריאת המציאות. הדבר בא לידי ביטוי בהוכחה שמביא המדרש לדבריו. המטרוניות הבאות לשאול בשלומה של שרה, לא באות מתוך שיחת חולין והתנהלות בין שוות, נראה שהן באות לשאול בשלומה כי הן מרחמות עליה. שרה לא מבינה מדוע הן מרחמות עליה, ושולחת אותן לשאול בשלומה של העלובה האמיתית - הגר. אני, אומרת להם שרה, לא חסר לי דבר, העלובה האמיתית היא הגר שהרי היא התעכרה ונעזבה. וכאן מגיע תפקידה של הגר בסיפור, היא מהווה את הגורם שמעורר את שרה להבין עד כמה היא חסרה. שרה שבסוף המדרש, שרה הפגועה והנרגשת, שרה שתובעת מאברהם את גירושה של הגר, אינה עוד ככלה בחופתה, היא עקרה בכאבה. הגר משמשת בתפקיד זהה לזה של פנינה - שתיהן גורמות לצרותיהן להבין ש"אנוכי טוב לך מעשרה בניים" אינו יכול להוות תחליף להורות. וזוהי תשובתו של המדרש - אמותינו היו עקרות

כדי ללמדנו שלמרות שהיו אהובות ועשירות ונאות אין באלו תחליף לבנים, והחיסרון בבנים הוא כה מהותי שהוא מאפיל על כל מדרגה אחרת.

הדבר בא ללמד אותנו על הערך והמשמעות של ההורות והבנים, אבל יש בו גם לימוד על הכלל. לפעמים בשפע הטוב והברכה נוטה האדם שלא לזהות את התלות שלו בה', ואת הצורך שלו בהארט פניו. ה', שלא לזהות עד כמה חסר הוא עדיין בדברים. וכפי שאומר המדרש: "אמר הקב"ה עשירות הן נאות הן אם אני נותן להם בנים אינן מתפללות לפני".

המפתח לתשובה, המפתח לתפילה, המפתח לעמידתו של האדם לפני קונו הוא ההכרה בצורך של האדם בה'. ההכרה שכל מה שיש לנו כולו מאת ה'. ההכרה שאלמלי הטוב האינסופי שמושפע עלינו כל רגע ורגע אין לנו זכות קיום ולא יכולת הישרדות בעולם. ההכרה שאפילו הדברים האלמנטאריים כולם מאת ה', ההכרה שאין לנו צורך בחסרון בכאב ובצרות כדי להבין את גדולתו וכוחו של הבורא.

קבעו רבותינו זכרונם לברכה לקרוא בהולדת יצחק ושמואל בראשיתה של שנה, להביא אותנו להכרה בצורך שלנו בה', להביא אותנו להודאה לבורא עולם על הכול גם כשהוא נמצא תחת ידינו, ולא רק

• כשאנחנו חסרים אותו.

הרב צבי הבר, מחזור "ג", מתגורר במעלה-אדומים, ר"מ בישיבה

טל כהן זכרונות

אלול. מחשבות חולפות בראש. אחרית שנה - ראשית שנה. רצון לסכם ולבקר את תנועת החיים של השנה החולפת ולנסות ולארגן את המחשבות, השאיפות והרצונות לקראת השנה הבאה עלינו לטובה. "מקדש ישראל והזמנים" – מקדש ישראל דקדשינהו לזמנים. מתחילים להתבונן כמדי מועד במועדו וכמדי שנה בשנתה בענייניו של יום ובעניינה של תקופה, שלא נחמיץ את השעה ושנזכה למשוך את הארתה על כל ימות השנה. המחשבות בראש ממשיכות ומתגלגלות ומתלבטות: שמא נתבונן השנה על עניינו של יום דרך המצוות המיוחדות אותו, ואולי נעיין בשמות השונים שנתייחד בהם החג בלשון המקרא וחז"ל, ולבסוף יש הכרעה - השנה נעיין בנוסח התפילה.

חז"ל לתיקנו לומר בנוסח התפילה בברכה האמצעית, קדושת היום, את עיקר התוכן הרוחני של ימי המועד - שבתות וחגים. מיוחד הוא ראש השנה בו לקחו חכמים את מצות היום מדאורייתא, תקיעת שופר, ותקנו לתקוע בשופר לכתחילה בברכה האמצעית על סדר הברכות: מלכויות, זכרונות ושופרות. נשאלת השאלה: מה ראו אנשי כנסת הגדולה לייסד את סדר התקיעות על ברכות אלו?

כאשר מתבוננים היטב בתוכן הברכות ניתן לעמוד על רעיון נפלא. כל אחת מן הברכות עומדת כנגד עיקר אמונה ומכולן יחד עולה תובנה יסודית הקשורה ליום זה:

ברכת מלכויות – כנגד העיקר של מציאות ה', בורא ובריאה, המלכת ה' על העולם.

ברכת זכרונות – כנגד העיקר של ההשגחה, שכר ועונש.

ברכת שופרות – מעמד הר סיני, כנגד העיקר של תורה מן השמים.

ריבוננו של עולם ברא את עולמו נתן את התורה ומשיגח ומנהיג את העולם לקראת מילוי הייעוד שלו¹.

נמקד את התיחסותינו בברכה החמישית - ברכת הזכרונות. כפי שכבר הזכרנו, עניינה השגחת הקב"ה בעולמו ושכר ועונש. הדברים עולים בבהירות מנוסח הברכה:

¹ ניתן לראות רעיון זה בהרחבה בספר העיקרים מאמר ראשון פרק ד

"אין שכחה לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך. הכל גלוי וידוע לפניך... ועל המדינות בו יאמר: איזו לחרב, ואיזו לשלום... ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמוות..."

בברכת הזכרונות אנו רואים את היסודות של יום הדין – האדם הפרטי וכל הבריאה כולה עומדים למשפט לפני ה', כאשר מרכיב חשוב במשפט הוא האזכור והניסיון להיתלות בזכויות הבסיסיות של עם ישראל: זכות אבות, עקדת יצחק וכדומה.

אולם ניתן לראות את ברכת הזכרונות באופן יותר עמוק ומשמעותי. הזכרונות אינם רק היזכרות במאזן החובות/זכויות הפרטיות, הכלליות וההיסטוריות. כח הזיכרון הוא כח מכוון של האדם. הזיכרון מחבר את חלקי הזמן השונים בחיי האדם - עבר, הווה, עתיד - לסיפור חיים אחד, לתמונה אחת רצופה וכוללת. הזיכרון מתייחס לשאלות הבסיסיות ביותר בחיינו: מה הנקודה הראשיתית שלנו? מי אני? מי אנחנו? מהם היסודות ומהם תכני החיים שלנו? מהן מגמותינו ותכליתנו? התייחסות לכל השאלות הללו אנו מוצאים בברכת הזכרונות: בריאת העולם ("זה היום תחילת מעשיך"), נח והמבול, אבות האומה, עקדת יצחק ויציאת מצרים². כח הזיכרון הוא הכח המכוון של האיש הישראלי ושל העם היהודי, חיבור העבר ההווה והעתיד בחינת "דע מאין באת ולאן אתה הולך" (אבות ג, א) וחיבור היסודות אל השאיפות.

מתוך הסתכלות במבט זה על מושג הזיכרון מוארות ברכות מלכויות ושופרות במשמעות עמוקה יותר. על ידי כוח הזיכרון אנו מחברים את המלכויות - בריאת העולם ע"י הקב"ה - אל מגמת העולם המתגלה בשופרות - מעמד הר סיני ונתינת התורה לעם ישראל - תוכן ותכלית הבריאה.

נמצאנו למדים כי בעמידתנו לפני ריבונו של עולם ביום הדין יש בחינה של שלושת הרגלים ("יראה יראה - כדרך שבא לראות כך בא להיראות" - סנהדרין ד, ב). מחד גיסא אנו נסקרים ונידונים כפרטים וכחלק ממצייאות גדולה ומוחלטת, ומאידך אנו מתחברים אל אבני היסוד של חיינו.

יהי רצון שנזכה למשוך את אור הזיכרון על פני כל השנה כולה ושניזכר אנחנו וכל עם ישראל בזיכרון טוב לפני בורא עולם.

טל כהן, מחזור י"ב, מתגורר במעלה אדומים, אברך בישיבה

הרב יונתן רוזנצווייג

מושג הזמן ויסוד התשובה
בתורתו של הרב סולובייצ'יק

לקראת ראש השנה ויום הכיפורים, חשבתי להציג בפני הקוראים מתורתו היותר פילוסופית של הרב סולובייצ'יק, במושג התשובה. הדברים המובאים להלן נובעים מעיון במאמרו של הרב סולובייצ'יק 'קודש וחול' המצוי בספר 'האדם ועולמו', בפרק ב' במסה 'איש ההלכה', וכן מעיון בחיבורו הפילוסופי של הרב 'The halakhic mind' (להלן: התודעה ההלכתית). בחיבורים אלו מבאר לנו הרב סולובייצ'יק שלוש תפיסות של מושג הזמן: המדעי, החוייתי והדתי.

נתחיל בתפיסת הזמן של המדען. תפיסה זו הינה תפיסת זמן ככרונומטריה פשוטה או ככרונו-גיאוגרפיה. זוהי בעצם התפיסה הפשוטה של כל אדם, אשר מודד את הזמן בתורה כמותית. כוונת הדברים הינה כי מתייחסים אל הזמן בתור מימד גיאומטרי קפוא, בדומה להתייחסותנו למימד המקום. כמו שהמקום אינו פעיל ואינו מתמשך או מתרחב לכיוון מסוים, כן גם הזמן אינו 'חי' או 'זז' או 'זורם'. הזמן כבר כולו בנוי, כולו נמצא, ואין אנו מבחינים בו אלא מתוך תזוזתנו אנו, בדיוק כשם שאין אנו מבחינים במקום לולא תזוזתנו. בתוך הזמן האינסופי הנמצא כבר אנו בוחרים בנקודת זמן וקוראים לה 'הווה', ומה שלפני נקרא 'עבר' ומה שלאחריה נקרא 'עתיד', אך אלו הם נקודות שרירותיות שאנו בוחרים על פי מצב נתון, אולם הזמן כולו כבר קבוע ועומד.

² המוזכרת בפסוקי הנביאים.

תפיסת זמן אחרת היא זו של מדעי האדם, של הפילוסופיה של ברגסון בפרט והאסכולה הפנומנולוגית בכלל. תפיסה זו אומרת כי אין לדבר על הזמן במונחים של כמות אלא במונחים של איכות. זמן הינו מושג איכותי, וככזה לא ניתן לחלקו לפרקי זמן שווים ולהפריד בין רגע זה לרגע אחר. משל למה הדבר דומה? ברגסון מדמה את הדברים למי ששומע סימפוניה. כשהאדם שומע סימפוניה אין הוא נהנה מכל צליל בפני עצמו אלא מהסימפוניה בכללותה. יש כאן חוויה אחת שלימה שממנה נהנה האדם, ולא אוסף של רגעים המתחברים יחד בקשר מקרי. זוהי חוויה אחת בה העבר, ההווה והעתיד מתחברים ומתמזגים יחד. באופן דומה מתאר ברגסון את צילצולי השעון התלוי למעלה מראשו, ומסביר הוא כי אם ירצה לשחזר עתה כמה צילצולים היו לא יצטרך בהכרח לספור אותם אלא ישחזר במוחו את הצילצולים וכשיגיע למספר הנכון הוא ידע שזהו המספר כיוון שהוא יחווה את אותה חוויה שחווה מקודם. במילים אחרות: חווית הזמן הינה חוויה איכותית, והיא חוויה זורמת, דינאמית, המחברת את האדם לכל חוויותיו. אם כן, כיצד ניתן להפריד בין עבר, הווה ועתיד כפי שאכן אנו עושים? אם כל החוויות מתערבבות אחת בשנייה כיצד אנו מצליחים בכל זאת להפריד ביניהם? התשובה היא כי אף שהחוויות מתערבבות הרי אנו זוכרים אותם בסדר מסוים, והזיכרון הוא שמקנה לנו את האפשרות להפריד בין הזמנים השונים.

עד כאן תיארנו את חווית הזמן מבחינה פילוסופית ומטאפיסית, אך הרב סולובייצ'יק טוען כי יש כאן אף מסקנות מוסריות-מעשיות.

תודעת הזמן של המדען בעצם טוענת כי הכול קבוע מראש. הזמן כבר קיים ועומד. תפיסה זו של המדען נובעת מגישתו של ניוטון שנתן פירוש מכאניסטי לעולם. לדעת ניוטון, הזמן הינו מוחלט³ ויש למדוד את הזמן על פי האירועים הקורים בו. אין הבדל בין רגע אחד למשנהו, וגם אין קשר בין רגע אחד למשנהו, חוץ מן העובדה שמעשה שנעשה ברגע אחד משפיע על הרגע שבא אחריו. יש כאן סיבתיות מכאנית: כשם שמכונות עובדות בצורה של סיבה ומסובב כך גם האדם החי בזמן קפוא נתון לשרשרת הסיבתית של העולם. דבר זה בא לידי ביטוי בהגדרת הזמן כקפוא ועומד. כל הזמן בעצם כבר קיים כיוון שכל דבר גורם לתופעה שבאה אחריו ואי אפשר להפסיק את שרשרת ההתפתחות הזו כשם שאי אפשר להפסיק את האור מלדלוק אם לוחצים על הכפתור המדליקו. לכן אין כל שייכות לדבר על מושג התשובה בהקשר של המדען. אמנם, אם מסתכלים על הזמן בתפיסתו המרחבית של המדען הרי שלכאורה אין כל בעיה לקפוץ אחורה בזמן ולהסתכל בו, ולכאורה אפילו להמשיך לחיות בו, שכמו שאדם יכול לזוז קדימה ואחורה על ציר המקום, כן צריך להיות אף בציר הזמן. מכל מקום, אין מדובר כאן אלא על **תנועה** אך לא על **עירוב** תחום אחד בשני. העבר לעולם יישאר העבר ותוצאותיו יבואו לידי ביטוי בעתיד.

לעומת זאת, תודעת הזמן האיכותית של ברגסון מולידה כר נרחב של יצירתיות. אף שהאדם ממשיך קדימה בציר הזמן הרי זמן זה אינו נקודה אחת העומדת בפני עצמה אלא העבר מעורה אף הוא בהווה וקובע את דמותו של העתיד. שלר הסביר כיצד הדבר קורה - האדם דולה מזכרונו את תודעת העבר ועל ידי כך מביא אותה אל ההווה (כשם שהוא עושה בזכרו את כל הסימפוניה ובחברו את ראשיתה עם אמצעיתה וסופה), וכך יכול הוא, בעצם, לגעת בעבר ולתת לו משמעות שונה על ידי השימוש בו בהווה. משמעות העבר נקבעת אף על ידי מה שקורה לאדם בהווה, שכן תודעת הזמן הינה איכותית ולא כמותית. דומה הוא הדבר מאוד לנוהג לומר: 'עבר לי הזמן מהר'. נוהג זה מלמד על כך כי פרקי זמן שווים יכולים לתת לאדם הרגשה שונה. תודעת זמן זו הינה חיה ויוצרת, אך מאחר והיא מתוארת כזרם שוטף והולך מובן, לכאורה, כי לחזור אחורה אל העבר אי אפשר. ניתן, כאמור, לשלב את העבר בהווה ובכך לתת להווה כיוון שונה ממה שהיה צריך לקרות לו, אך העבר נשאר בגדר העבר. אמנם, יש לו משמעות שונה, משמעות השתנתה, אך לא ניתן לקפוץ חזרה אליו, כניתן אצל המדען. העבר לא קיים בבחינת עצמו אלא רק בבחינת חלק מהווה. מכל מקום, העתיד איננו ניתן לשינוי עד שהוא הופך להיות חלק מן ההווה.

לעומת התפיסות הללו, מציג הרב סולובייצ'יק את מושג הזמן של ההלכה. מצד אחד, האידיאה של תשובה מלאה בתודעת הזמן של ברגסון. הזמן היצירתי, האפשרות לתת לעבר משמעות שונה, הרי זהו היסוד של

³ בניגוד לדעתו של לייבניץ שטען כי הזמן הינו יחסי.

מושג התשובה כולו. הרעיון כי העבר עדיין חי ותוסס וכי ניתן לקבוע כיוון חדש לעתיד על ידי שימוש בו, זהו בדיוק הרעיון שרוצה הרב סולובייצ'יק על ידו להסביר את רעיון התשובה. אם רואים את נקודות הזמן כמתחברות זו עם זו הרי שהתהליך לא נגמר עדיין ואם לא נגמר הוא עדיין הרי שהיסוד הסיבתי שבמציאות נעלם, שכן העבר לא יכול להשפיע ללא אפשרות של שינוי אם אנו יכולים עדיין להעלותו ולתת לו משמעות שונה. אם ניקח את המושג הזה ונרחיב אותו כך שיכלול את כל חייו של האדם, דהיינו: אם נגדיר את כל חייו של האדם כחוויה דתית אחת גדולה, הרי שיצירת האדם את עצמו היא תהליך מתמשך שלעולם אינו נגמר ולעולם לא נוכל לומר כי מתקיימת מערכת סיבתית אליה האדם כפוף.

אולם, כאן חשוב להדגיש את מה שהרב סולובייצ'יק מדגיש ברמז ב'איש ההלכה' ואומר מפורשות ב-'התודעה ההלכתית'. אין ההלכה יכולה להסתפק במושג הזמן של ברגסון. ההלכה חייבת להשתמש אף במושג הזמן המדעי-כמותי. הרב סולובייצ'יק מסביר כי אין דת שיכולה לוותר על הזמן הכמותי כיוון שהוא שימושי ביותר, וכל דת שיש בה מעשים מסוימים שצריך לעשותם חייבת לעשות שימוש בלוח השנה, בזריחה ושקיעה, ביום ולילה, בחודש ושנה, על מנת שהמעשים יעשו בעיתם ובזמנם. הרבה מצוות ומעשים דתיים תלויים בזמנים מסוימים ביום או בשנה, ועל כן פשוט וברור כי אין דת הנסמכת אך ורק על הזמן האיכותי. אם כן, כפי שראינו, הדת משתמשת גם בזמן הכמותי של המדען וגם בזמן האיכותי של ברגסון. כיצד יתיישבו שתי תפיסות אלו?

זו בדיוק השאלה לה נדרש הרב סולובייצ'יק בחיבורו 'התודעה ההלכתית'. הרב סולובייצ'יק אומר כי התייחסותה של ההלכה לזמן הינה כאל חומר פעיל ומשתנה. אין הוא מערכת התייחסות למציאות או מצע לזרם החיים התודעתיים, אלא הוא ממשי ביותר. חובה עלינו לומר כן, שאם לא כן, טוען הרב, כיצד יכולים אנו לומר כי זמן אחד הינו 'מקודש' יותר מזמן אחר?

ניקח את השבת כדוגמה. ייחוס תכונה של קדושה לזמן מבדילה אותו משאר הזמנים, וזה בלתי אפשרי על פי שתי התפיסות הנ"ל: הזמן המדעי הינו מחולק תמיד ליחידות שוות שאין להבדיל ביניהם, והזמן האיכותי הינו ממילא מעורב כולו יחד כך שאין להבדיל בין רגע אחד למשנהו. הזמן הדתי, לעומת זאת, הינו מושג ממשי, שניתן להבדיל אותו מבחינה איכותית אך עדיין הינו בעל גדר כמותי. מצד אחד, שבת שונה מבחינה איכותית משאר הזמנים (מה שלכאורה תואם את שיטתו של ברגסון) אך מצד שני לקדושה זו של הזמן ישנם גדרים מסוימים מאוד: היום השביעי בלבד. גם עצם תפיסת הזמן כמחזוריות היא בעייתית, שכן אף שיש כאן מדידה כמותית הרי שיש כאן גם קריאת שמות שונים לפרקי זמן שווים, כאילו הבחנה איכותית יש ביניהם. הרי תפיסת הזמן בתור כמויות מוגדרות שחוזרות על עצמן לבטח אינה משתלבת בתפיסת הזמן האיכותית. מצד שני, אף שמדובר כאן בכמויות מוגדרות, הרי תפיסת המדע היא את הזמן כקו ישר, כחלל גיאומטרי קפוא, ואין לכאורה הבדל בין חודש לשנה אלא שזה הכפלה של זה (מה שלכאורה לא נרמז בחלוקה הנ"ל). אף על פי כן, הדת אינה רואה כל בעיה באימוץ הזמן המחזורי, וכאמור, היא אף רואה בו הכרח לאדם הדתי. כיצד, אם כן, מוסברת אפשרות התפיסה הזו?

תשובה לשאלה זו ניתן להסיק מדברי הרב בספרו 'איש ההלכה'. אחד הרעיונות המרכזיים של הספר הנ"ל הינו כי איש ההלכה רואה במצוות כמויות מוגדרות המכילות בתוכן איכויות אינסופיות. איכויות אלו הינן מכומתות כדי שיוכל האדם הדתי לקיימן ללא בעיה. במילים אחרות: מאחר ואת האיכות האינסופית לא יכול האדם לקיים בשלימות ואף אין הוא יודע לעיתים כיצד לגשת אליה וכיצד לעסוק בה על כן קבע הקב"ה דרך מוגדרת לעבדו, ואת האיכות האינסופית צמצם לתוך כמות סופית. לפי זה ניטיב להבין גם את תודעת הזמן של איש הדת. יש כאן מבנה סופי המכיל בתוכו איכות אינסופית. מצד אחד, כל זמן נושא בחובו איכות מסוימת, אך מצד שני הביטוי של האיכות הזו הינו סופי, כראוי לעולם הזה, עולם החומר, בו מגשימים את האידיאלים הגדולים והקדושים בדרך הצמצום, דרך החומר. החומר - סופי, והצורה - אינסופית.

מעתה, זוהי דרכה של תשובה, וזה הפלא שבה: מצד אחד היא מבוססת על עולם זמן קבוע בכמותו, אך מאחר והאיכות שבכמות הינה אינסופית ומתפרשת לכל כיוון – על כן יכולה היא התשובה לעשות כך גם כן, מה שנותן לנו את האפשרות לעצב את עצמנו ואישיותנו מחדש.

ויהי רצון שנשכיל להשתמש במשנה זו שנתן לנו בורא עולם, ונחזור בתשובה שלמה עם כל אחינו בית ישראל, אמן. ●

הרב יונתן רוזנצוויג, מחזור כ"ב, מתגורר במעלה אדומים, לשעבר ראש הכולל 'תורה מציון' מלברון,

אוסטרליה

שמר

"נִפְשֵׁי לֵה' מְשֻׁמְרִים לְבַקֵּר שְׁמֵרִים לְבַקֵּר" (תהילים קל, ו). אף על פי שפסוק זה שגור על לשוננו יתכן שאיננו מבינים את משמעותו כל צרכו.

משמעותו של הפועל 'לשמור' בעברית המדוברת היא - 'לנצור', 'לנטור' ('to keep'), אבל בלשון המקרא וחז"ל יש לפועל זה גם משמעות אחרת - 'להמתין', 'לצפות'. נציג מספר מקורות כאלה:

- בגמרא (ברכות ג ע"א) מסופר: "בא אליהו זכור לטוב ושמר [המתין] לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי".

- ישנו איסור להזכיר שם עבודה זרה בכל הקשר שהוא, ואפילו לצורך קביעת מקום לפגישה. כך איסור זה מתואר בגמרא (סנהדרין סג ע"ב): "שלא יאמר אדם לחבירו שמור [המתן] לי בצד עבודה זרה פלונית".

- כך מקובל לפרש גם בפסוק הבא: "וְאָבִיו שְׁמֵר אֶת הַדְּבָר" (בראשית לז, יא), דהיינו יעקב אבינו המתין וציפה לזמן שבו חלמו של יוסף יתגשם.

לפי המשמעות הנוספת של הפועל 'לשמור' ניתן לבאר מספר מקומות שבו השורש שמ"ר מופיע בהקשרים שלא מובנים כל צרכם:

- "ליל שְׁמֵרִים הוא לה' להוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוא הַלְּיָלָה הַזֶּה לה' שְׁמֵרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם" (שמות יב, מב). פסוק זה מציב קושי בפני הפרשנים. רשב"ם מניח בפירושו שהמילה 'שְׁמֵרִים' מתפרשת על פי המשמעות הנוספת שהצגנו - "מימות אביהם היה הק[ב"ה] מצפה לזה הלילה להוציא את בני ישראל ממצרים כמו שהבטיחם, ולישראל הוא ליל שימורים לדורתם... שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח ומשפטיו".

- אחד המושגים הבסיסיים בדיני ייבום הוא 'שומרת יבם'. מדוע אישה זו נקרא 'שומרת'?

ההסבר הוא שאישה זו ממתנה ומצפה ליבום. נשוב לפסוק שבו פתחנו - "נִפְשֵׁי לֵה' מְשֻׁמְרִים לְבַקֵּר שְׁמֵרִים לְבַקֵּר". המילה 'שומרים' מוזכרת בפסוק פעמיים. אפשר לטעון שבשתי הפעמים הכוונה לשם העצם 'נוטרים' (guard) וזו כפילות שנועדה להדגשת העניין. כך מפרש אבן-עזרא. לעומת זאת, ניתן לפרש שבפעם הראשונה הכוונה היא לנוטרים, ובפעם השנייה הכוונה היא לפועל 'שמר' במשמעות של 'המתין', 'ציפה'. לפי פירוש זה המשורר אומר שנפשו נכספה לה' יותר ממה שנוטרים, שצריכים להמשיך בתפקידם עד הבוקר, מצפים ומחכים לבוקר.

מזל-טוב לציון נקאש (כז), העורך לשעבר של העלון 'לעילא', על אירוסיו.

ברכות לאביחי (כד) ונחמה גמדי לרגל הולדת הבן

איחולי רפואה שלמה לרבנית תמר (בת שמש) פרנקל, אשתו של הרב יוסף פרנקל (ט) שעברה תאונת דרכים.

ציבור הבוגרים מוזמן לשיחת הכנה לקראת יום-הכיפורים מפי הרב מאיר גולדוויכט, ראש ישיבה אוניברסיטה (YU), שתערך בבית המדרש במוצאי-שבת תשובה.

ברכות לעורך החדש של העלון אסף-חיים בהרב (כח), לרגל כניסתו לתפקיד.

ביום חמישי ו' תשרי ה-24.9 יתקיים בישיבה יום עיון שיעסוק בענייני עשרת ימי תשובה

הוא שמן, נמוך, עגול ומלא קוצים, הוא קקטוס וקוראים לו אכינקקטוס-גרוסון (ה"אכינו" מקורו משום צורתו הדומה לצורת קיפוד ים, והגרוסון הגיע מהנרי גרוסון, שהיה אספן הקקטוסים גרמני שתיאר אותו לראשונה). הכינוי שלו בעברית, ובשפות רבות אחרות, הוא "כסא החותנת" - אם יש לך חותנת, זה המקום בו ראוי להושיבה.

מה עוד לא נאמר על יחסי כלה וחותנת - "אין לך נישואין שלא מעורבת בהם חותנת, ואין לך חותנת שלא כרוכה בעקבותיה בדיחה" (- מארק טוויין). מערכת היחסים בין כלה וחותנת נתונה בין שני קצוות.

הקצה העליון והאידיאלי מתואר במקרא. נעמי קראה לכלתה רות 'בת' ודאגה להשיאה. על קודקוד זה יש לומר - אשרי מי שזוכה לכך, אבל לא כל אחת זוכה. הצבת רף זה בתור שאיפה עלולה לעורר מאמצים מלאכותיים, אכזבות ומשברים. יש לזכור המשפחה של בן הזוג אינה המשפחה הטבעית בה כל אחד גדל. בדור הקודם היו שנהגו שהכלה והחתן יכנו בשם אבא ואמא גם את הצד השני, אולם נראה שהיום הדבר פחות רווח. מסתבר שהדבר משקף שינוי באורחות חיי החברה, הנוטה למעט בגינונים. בהלכה מופיעה גם הכרה במצב האחר עד כדי שימוש באמירה "שונאות זו את זו" (יבמות קיז,א; רמב"ם הלכות גירושין יב,טז). ברור שזו אינה מערכת היחסים האולטימטיבית, והשאיפה הטבעית והבריאה היא למערכת יחסים של כבוד, הערכה הדדית וקירבה. על הפסוק 'וַיִּקַּח אֶת רַבֵּקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָה וַיִּנָּחַם יַצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ' (בראשית כד,טז) פירש החזקוני: "אחרי שהיתה דומה לאמו במעשים". אמרו חז"ל שכשחזרה רבקה חזרו הדברים שנהגו כשהיתה שרה בחיים, ועוד אמרו: "כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה" (רש"י במקום).

אפשר שבכך טמון אחד ממוקדי המתח. מצד אחד עומדת ציפיית האם שהבית יקים ימשיך את אורחות הבית בו גדל; ומאידך, עומדת ציפיית הכלה שהבית שהיא תקים עם בעלה יהיה הגשמת הבית שלהם. המפגש בין שתי עקרונות הבית עלול לעורר מתחים. נראה שרוב הזוגות נעים על הציר בין הקצוות עתים עולים עתים יורדים. טבעי שיש חילוקי דעות או היעלבויות פה ושם, ויש להקדיש תשומת לב לפתרון מתחים מקומיים בחכמה, ולדעת להבליג ולסלוח. יש להיזהר מלצאת מפרופורציה ולראות בכל איזו הערה או משברון מפץ גדול. זו עלולה להיות נבואה שמגשימה את עצמה. החוכמה והמאמץ צריכים להיות מופנים להגעה לאיזון תוך התקדמות הדרגתית. הכניסה לבית הורי בן הזוג כמו כל תהליך של קליטה מצריכה זמן. זו הכרות הדדית, הסתגלות ולמידה. ההורים לא ישבו עמכם בדייטים, וטוב שכך. החודשים הראשונים הם סוג של דייט עם ההורים. נדרשת סבלנות, נכונות, מאמץ ובעיקר התנהגות מוסרית. ההורים של בעלך אינם זרים. גם הם גידלו משפחה לתפארת, והרי בחרת להתחתן עם בנם. שניכם מחויבים בכבוד ההורים, ויש לזכור שכיבוד ההורים הוא גם כיבוד בן הזוג. גם הבעל אינו פטור, יש בעלים שבשעת עימות לובשים את גלימת הסנוור של בית ההורים, או את תפקיד "המתווך ההוגן". אם אתה הבעל בחרת להיעמד "באמצע", מי נותר להיות לכתף ולמשען לאשתך בשעת העימות? אל דאגה לאמא שלך יש את אבא שלך. יהיו שיחלקו עלי, אבל לענ"ד המקום של הבעל מאוד ברור - הוא עם אשתו. זו אינה בעיה בין אשתו לבין אמא שלו, אלא זה קושי משותף של הזוג הצעיר, שבמוקדו עומדת האישה והוא בן הזוג שלה. זה חלק מהקושי של תא צעיר במפגש עם התא הוותיק. מטבע הדברים מרחב החיים שכל אחד חי בבית הוריו, מקל עליו למקם בפרופורציה את התנהגויות של הוריו, מנקודת מבט זו יש לבעל אפשרות לרכז דברים (אבל הוא גם משוחד). יש שעדיף שהוא ימש כפה כלפי ההורים מתוך היכרותו את השפה המשפחתית של הוריו ואת הכניסות המתאימות. מטבע הדברים הורים גם יותר סלחנים לילד שלהם, ולעתים נוטים לייחס את הדפוסים שפחות מקובלים דווקא לבן זוג גם אם עובדתית הדבר מוטעה. על הבעל לראות את עצמו כמי שמנסה לעזור לבנות גשר המתחיל מהגדה של התא המשפחתי הזוגי.

צריך לזכור, בסופו של דבר מערכת יחסים זו היא בעיקר מקור לבדיחות, ורוב הזוגות לומדים את הגבולות ההדדיים וחיים בשלום ונהנים ממשלוחי האוכל מבית החותנת. ולך החותן - סלח לי שלא התייחסתי אליך,

- פשוט בדרך כלל אתה וחתנך הולכים שותקים כל הדרך לבית הכנסת ובחזרה, אז מה כבר יש לומר...

מאמר זה פורסם לראשונה בעלון 'זוג או פרד'.

הרב אלי רייף, מחזור יג', מתגורר במודיעין, ומשמש כרב קהילה בעיר.